

דבר העורך

קובץ מאמרים זה עוסק במגוון סוגיות העומדות על סדר יומם של מוסדות ביקורת המדינה והאומבודסמן ובניסיון להתחקות אחר הגורמים המשפיעים על התפתחותם של מוסדות אלה.

התרבות הפוליטית היא מרכיב רב עצמה בעיצוב הדפוסים החוקתיים והמוסדיים של רשויות המדינה ומוסדותיה השלטוניים וביצירת איזון הכוחות בין מרכיבי המשולש הקלאסי של הרשויות. תנאים שונים, התפתחות רעיונית ומסורות שונות מולידים מטבע הדברים התפתחות מושגית ותובנות שונות ובעקבותיהם דפוסים שונים של מוסדות אומבודסמן וביקורת מדינה. נסיבות היווצרותם של מוסדות אלה משפיעות גם על מידת הצלחתם להשיג את מטרותיהם (ראו את מאמריהם של ניקיפורוס, לנקוביץ ומזור).

סוגיית יחסי ביקורת המדינה עם התקשורת רובצת לפתחו של כל מבקר מדינה (אלון, ברגמן). תוצאתה של המדיניות בתחום זה, בין אם היא שמרנית ומסויגת ובין אם היא אקטיבית ופתוחה, קשורה בטבורה למדיניות בדבר אופי הביקורת ולסגנונה. מדיניותו של מבקר המדינה המכהן, השופט (בדימוי) מיכה לינדנשטראוס, היא לפרסם את שמותיהם של עובדי ציבור בדוחות הביקורת - מדיניות המבטאת את תפישתו שיש להטיל אחריות אישית על עובדי ציבור - וכן לבצע ביקורת בזמן אמת. מדיניות זו, במקביל למדיניותו האקטיבית אל מול התקשורת, משפיעה על יחסי הגומלין בין משרד מבקר המדינה לרשויות השלטון האחרות. מכלול זה והשפעתו על השגת המטרה של שינוי דפוסי הניהול של הגופים המבוקרים ראויים וודאי יזכו למחקר אקדמי מקיף.

על רקע זה יש לבחון את המסקנות באשר לאופי הסוגיות המושכות את תשומת ליבה של התקשורת ולהשפעתן של הביקורת והתקשורת על תיקון הליקויים (אלון, ברגמן). אחד מסממניה האמפיריים של השפעה זו בא לידי ביטוי במגזר הרשויות המקומיות (אמרני). בהקשר זה יש להתייחס אף למבט המשווה בין פעילותה של ביקורת המדינה לזו של הביקורת הפנימית (מזרחי).

מערכות ציבוריות הן בדרך כלל מסגרות נוקשות המתקשות להסתגל לשינויים. עם זאת הן מתקיימות ופועלות בסביבה דינמית של ערכים משתנים, המאפשרים ודוחפים את החברה לפלס את דרכה לעבר יעדים גבוהים יותר תוך פיתוח כלים חדשים, או אקטיביים יותר. לביקורת המדינה ולאומבודסמן תפקיד חשוב בחידוד ובשכלול של ערכים וביצירת כלים להגשמתם. כך לגבי סוגיית המינויים הפוליטיים בישראל (גולדברג) וכך לגבי הטיפול בתלונות על שופטים (שטרסברג-כהן).

סוגיית המינויים הפוליטיים מלווה את השירות הציבורי בישראל מאז הקמת המדינה ומבקר המדינה עסק בה לראשונה ב-1989. הטיפול של מבקרי המדינה בסוגיה זו במהלך השנים העלה וחייד את מודעות הציבור והמחוקקים להשלכות השליליות של תופעה פסולה זו. מודעות זו באה לידי ביטוי הן בחקיקה והן בהעלאת הרף של דרך הטיפול בנגע זה על ידי שימוש בכלים של חקירה פלילית.

אשר לסוגיית הטיפול בתלונות על שופטים, בישראל מתבררות תלונות בתחום זה על ידי מוסד מיוחד שהוקם למטרה זו ואילו בשבדיה הן מתבררות על ידי מוסד האומבוסדמן. לשני המוסדות מטרה דומה. את השוני בין המסגרות המוסדיות העוסקות בכך ניתן להסביר בנסיבות השונות של היווצרות מוסדות, היבט שבו דובר ברישה של מבוא זה. עם זאת, במרבית מדינות העולם אין טיפול ממוסד בתחום זה, ועל רקע זה ניתן להבין את העלאתו של נושא זה על סדר היום בכנס האומבוסדמנים של אירופה שהתקיים בוינה ב-2006, במטרה לחדד את המודעות לצורך ליצור מסגרת ממוסדת לטיפול בתלונות אלה - כל מדינה בהתאם לרגישויות הנובעות ממסורתיה ומתרבותה הפוליטית.

ולבסוף, סוגיית שוויון ההזדמנויות בין יחידים ובין קבוצות בחברה ובחינת היישום ההוגן של עיקרון בסיסי זה, שהיא בבחינת אתגר גדול לביקורת המדינה. סוגיה זו עלתה על שולחנו של מבקר המדינה בישראל בהיבטים שונים, ובכלל זה מזווית הראייה של הקצאת משאבים ממלכתיים למגזרים שונים בחברה, המשפיעה מטבע הדברים על יכולתם של היחידים והקבוצות ליהנות משוויון ההזדמנויות. המאמר הכלול בקובץ זה (לב-ארי פרידברג) עוסק בשאלה זו מנקודת הראות המגדרית. עם זאת, ברי כי יש לראות סוגיה זו בפרספקטיבה רחבה יותר. מבחינת ביקורת המדינה משמעותה הוספת ה-E הרביעי, ה-Equity, על שלושת ה-E's המסורתיים (Economy, Efficiency, Effectiveness). זוהי תרומה חשובה שמוסדות ביקורת המדינה והאומבוסדמן יכולים להרים - וראוי שכך יעשו - לשיפור פני החברה והפיכתה לטובה וצודקת יותר.

יהושע רוט